

Uspjela akcija zatočenika u logoru i neuspjeli prihvrat

Suočeno s planom Mjesnog komiteta, rukovodstvo KP Hrvatske odustalo je od daljnjeg rada na vlastitom planu oslobođenja zatočenika iz Kerestince. Kako se vidjelo, Kopinič i Rob su na sjednici 13. jula prezentirali svoj plan kao gotov čin od kojega ne može biti odstupanja. Naime, uvjeravali su prisutne članove rukovodstva KPH da su sve pripreme izvršene, što je značilo da su već na svoje odredište otišle udarne grupe, da su angažirani neki seljaci i da su zatočenici obaviješteni da akcija počinje iste noći, 13/14. jula.

Prema tome, rukovodstvo KPH našlo se u položaju da nema nikakve uloge u ostvarivanju tog plana. Ono je, zapravo, bilo isključeno iz planirane akcije. S druge strane, bilo je i prekasno da dade neki značajniji vlastiti doprinos, koji bi utjecao na to da se akcija organizira što uspješnije. Ta je činjenica mogla osobito pogoditi Končara, koji je osobno bio saživljen s idejom oslobođenja drugova iz Kerestince i zdušno počeo raditi na pripremama za njezinu realizaciju. Suočio se, međutim, s činjenicom da su se te pripreme morale napustiti jer im je bio suprotstavljen gotov Kopiničev plan, čija je realizacija već počela. Preostalo je samo da se pomogne koliko se može, jer je posrijedi bila značajna akcija, a to je, dakako, nalogala i ljudska i partijska dužnost. Končar se nije predavao, jer je čitavim svojim bićem bio čovjek od akcije. Međutim, veoma malo se moglo učiniti. Končar je tako, prema raspoloživim podacima, već 13. jula ujutro, nakon Robove obavijesti o Kopiničevu planu posredstvom Mjesnog komiteta, otišao s Robom do Franjice Budak da ona prenese poruku u Kerestinec da akcija počinje iste noći. Akcija bi, prema spomenutom planu, započela u 24 sata, kada bi se izvana izveo napad na stražu. Poručeno je da istodobno krenu u akciju zatočenici kako bi razoružali stražu iznutra.¹ Iz podataka koje iznosi Belinić može se zaključiti da je Končar u tom trenutku još imao nade u ostvarenje plana rukovodstva KP Hrvatske, tj. bio je zainteresiran da se akcija što temeljitije pripremi, ne uvjetujući je izuzetnom hitnošću. U tom slučaju poruka koju je trebalo da prenese Franjica Budak u Kerestinec mogla bi se na vrijeme poništiti, jer se održavala dobra

¹ Zvonimir Komarica, *Kerestinec*, str. 266; Franjica Budak, n. dj., str. 293. Zanimljiv je za daljnja istraživanja Muharov podatak u spomenutom članku da je on 13. jula navečer, kad je išao na dogovoreni zadatak na cestu Samobor-Kerestinec, susreo Franjicu Budak koja se upravo vraćala iz zatvora u Kerestincu. Iz Muharova podatka izlazi da je Budakova zapravo tek u nedjelju 13. jula navečer mogla dobiti uputu da prenese obavijest u Kerestinec o početku akcije. Po tome proistječe, što je i logičnije, da su Končar i Rob tek poslije sjednice 13. jula otišli do Budakove i uputili je da prenese poruku u Kerestinec.

veza s Kerestincem. Belinić, naime, navodi da je s Končarom imao dogovoreni sastanak 13. jula poslije podne, da ga obavijesti o planu akcije koji su izradili Mrazović i on. Navodi da je Končar, kako je već rečeno, bio oduševljen tim planom, ali mu je rekao da se trebaju navečer ponovo sastati. Na drugom sastanku, navodi Belinić, Končar je pokazivao sasvim suprotno raspoloženje. Obavijestio je, naime, Belinića da akcija počinje u pola noći, tj. za nekoliko sati, »sve je već gotovo«, te da poruči Mrazoviću da ide u Varaždin, tj. na novi zadatak. Na pitanje iznenađenoga Belinića što je s planom rukovodstva KPH, Končar ga je uputio Robu da »s njim sve uredi«.² Ovi Belinićevi podaci omogućuju da se potpunije osvijetli raspoloženje Končara i ostalih članova rukovodstva KPH. Belinić se, naime, s Končarom prvi put sastao prije dramatične sjednice rukovodstva KPH održane 13. jula poslije podne, na kojoj je došlo do suočenja s Robom i Kopinićem. Odlazeći na tu sjednicu, Končar je još mogao računati s planom rukovodstva KPH. Taj plan je, međutim, otpao nakon suočenja na sjednici s već gotovim i nametnutim planom Kopinića i Mjesnog komiteta. Naime, u tom je trenutku već djelovao mehanizam ostvarivanja tog plana, jer su se grupe za akciju već trebale nalaziti na terenu. Zbog toga je Končar i mogao s određenom ljutnjom obavijestiti Belinića, na drugom sastanku s njim, tj. poslije sjednice rukovodstva KPH, o novoj situaciji, nastaloj mimo njegove volje i utjecaja. Mogao ga je još jedino uputiti Robu kao organizatoru akcije.³

Sto se događalo u logoru u Kerestincu nakon primljene poruke da akcija oslobođenja počinje u noći 13/14. jula?

Iz raspoloživih podataka može se zaključiti da su nakon poruke koju je u logor prenijela Franjica Budak, te nedjelje 13. jula poslije podne, prenesene još neke dodatne obavijesti. Naime, na spomenutoj sjednici rukovodstva KPH istoga dana zaključeno je da Rob ode u Kerestinec i stupi u dodir sa zatočenicima.⁴ U samoj izjavi Roba pred komisijom CK KPJ u vezi s tim stoji: »Drugovi iz nacionalnog komiteta su posumnjali da će uspjeti (akcija, op. I. J.) i zato zaključuju da Bumbar (Rob, op. I. J.) ode u Kerestinec da izvidi kako

² Marko Belinić, n. dj., 24. i 25. VI 1981. U vezi s nekim Belinićevim podacima Mrazović postavlja određena pitanja, među ostalim i u vezi s porukom da ide u Varaždin: »Poslije svega, sumnjam da mi je Končar i poslao takvu poruku. Naime, ako se ima na umu optužba (Kopinića i MK), kako CK KPH ništa ne radi, onda je logično da je mene trebalo udaljiti s područja akcije, jer što tu ima raditi član Politbira. U protivnom ni optužba protiv CK nema osnove« (Karlo Mrazović, n. dj.).

³ Svoj susret s Robom, koji je stanovao kod Maleševića, Belinić opisuje ovim riječima:

»Došao sam u Makančevu. Vrata mi je otvorio 'Bumbar'. Kada sam ušao u sobu, tu je već sjedio Branko Malešević. Rekao sam 'Bumbaru' da me šalje Rade, da se dogovorimo o akciji na Kerestinec.

Odmah je povišenim tonom rekao:

'Sve je organizirano - akcija počinje danas u 12 sati u noći.'

'Kako? Pa mene Rade šalje da ti kažem naš plan!'

Na to će on:

'Ne treba meni vaša organizacija, ako možete nešto pomoći - pomozite, a ako ne — ne trebaš!'

Nisam klonuo, bio sam uporan da saznam kako je to organizirano i na koji način je došlo do izmjene direktive CK za akciju Kerestinec, koja je bila povjerena 'Ortegi' i meni. Ništa nisam od 'Bumbara' saznao.«

Belinić navodi da mu je Rob samo rekao da u 11 sati u noći dođe u Svetu Nedelju, gdje će ga čekati veza (n. dj., 25. VI 1981).

⁴ Dokument br. 24.

Stoji Stvar preko Save i ako nisu do kraja saglasni zatvorenici, da se ne izvede.«⁵ Prema sjećanju preživjelih zatočenika, mogle su biti posrijedi ove dodatne poruke:⁶

1. Ugovoreni su vanjski znaci pomoću kojih će se zatočenicima signalizirati početak akcije. Prema sjećanju Zvonimira Komarice, dio jedne udarne grupe »trebalo je, navodno, da se prije pola noći pojavi s harmonikom na cesti prema glavnom ulazu u logor. Cilj je bio da svirkom i pjesmom privuče pažnju vanjskih stražara i omogućiti nastupanje grupi koja je imala zadatak da napadne stražu izvana. Ta je grupa izvršila zadatak. Mi smo u logoru čuli zvukove harmonike.«⁷ Prema podatku koji u sjećanjima donosi Dragutin Dakić, planiralo se da će se izvana »točno u pola noći napasti unutrašnju stražu i to na znak svjetla koje će zapaliti u parku logora drugovi koji će doći u pomoć i u isti trenutak će udariti na vanjske stražare«. Međutim, kako navodi Dakić, taj svjetlosni signal nije se pojavio.⁸

2. Prema sjećanju Komarice, do zatočenika je doprla i obavijest da je njihov bijeg »organizirala Kominternu«, što je u njih stvorilo »osjećaj povjerenja i samopouzdanja«. Takva obavijest mogla im se prenijeti samo u skladu s planom koji je izradio Kopinič.⁹

Nakon poruka koje su stigle u logor, počele su užurbane pripreme za poduzimanje akcije. Partijsko rukovodstvo logora, koje je djelovalo kao »odbor ekonomske zajednice«, održalo je sastanak na kojemu je donesena odluka o formiranju pet udarnih grupa koje će izvršiti akciju razoružavanja straže. Točno je svakoj grupi određen zadatak koji treba da izvrši.¹⁰ Za rukovodioce akcije određeni su Divko Budak i Andrija Zaja. Poslije devet sati navečer, kada se u sobama logora gasilo svjetlo, pojedinci su obaviješteni kojoj udarnoj grupi pripadaju i koji im je zadatak.¹¹

Akcija je započela nekoliko minuta poslije pola noći, kada su zatočenici domamili u jednu sobu stražara i svladali ga. Međutim, iz njegove je puške ipak opalio metak, na što su vanjski stražari započeli pucnjavu. Jedan metak usmrtio je komunista Petra Korasića. Izbio je žestok i munjevit sukob u kojemu je zapovjednik logora Mladen Horvatin bio ranjen iz prve puške koju su zatočenici zaplijenili.¹² »Pošto je zapovjednik logora Horvatin«, navodi

⁵ Dokument br. 25.

⁶ Poruke su mogle stići u Kerestinec i posredstvom Maleševićeve grupe. Tako Faust Ljuba navodi: »U toku dana smo održavali kurirske veze s drugovima iz Zagreba, a mislim i s drugovima iz samog Kerestince (...)« (Faust Ljuba, n. dj., str. 296). Belinić navodi da je prilikom susreta s Robom vidio i Maleševića (bilj. 3).

⁷ Zvonimir Komarica, *Kerestinec*, str. 266. Po svojoj prilici je na mjestu podatak da su zatočenici mogli čuti zvuk harmonike, ali nije riječ o signalu za napad na stražu. Prema sjećanju Ignaca Dekanića Naceka, člana SKOJ-a iz Kerestince, on je dobio od Pavla Videkovića zadatak da u nedjelju 13. jula oko 10 sati navečer dođe u park kerestinečkog logora i ondje skriven čeka daljnji zadatak u akciji oslobođenja zatočenika. Dekanić je to učinio i tom prilikom zapazio u parku zapovjednika logora i nekoliko njegovih gostiju, koji su se zabavljali. Jedan od njih je svirao harmoniku, što upućuje na zaključak da se ona mogla čuti u logoru. (Dekanićevo sjećanje objavljeno je u: Milan Brunović, *Samobor*, fotomonografija, Zagreb, bez god. izd., str. 229-230.)

⁸ Dragutin Dakić, n. dj., str. 277.

⁹ Kao u bilj. 7, str. 270. O tome Komarica govori u knjizi *Grobovi bez sjena*, str. 128-129.

¹⁰ Detaljnije o tome kao u bilj. 7, str. 267.

¹¹ Isto.

¹² Isto, str. 267-268.

Komarica u svom sjećanju, »ležao u krvi ranjen, a njegov zamjenik Mile Bujanović zarobljen, svi su se stražari po sobama i hodnicima predali, a vanjski, ostavši bez komande, prestali pucati.«¹³ Zarobljeni stražari svezani su i zatvoreni u podrum kule. Tako je akcija bila veoma brzo i uspješno izvršena. Već oko 0,30 sati, u ponedjeljak 14. jula, zatočenici su bili okupljeni kod glavnog ulaza u logor. Otvorivši vrata, izašli su iz logora. Otkriće da njihova akcija nije pomognuta izvana i da ih nitko nije dočekaio izazvalo je neizvjesnost i zabrinutost.¹⁴

Ako se uzme u obzir činjenica da su se zatočenici u Kerestincu sami oslobodili, tj. bez planirane pomoći izvana, onda je na mjestu zaključak da je njihova akcija uspjela iznad očekivanja. U njoj su se ispoljile i dobra organizacija i velika volja i hrabrost. To treba pogotovu imati na umu zbog činjenice da su zatočenici bili u pravom smislu riječi goloruki, a da se trebalo suočiti i obračunati s dobro naoružanim protivnikom.¹⁵

Kako se pak odvijala vanjska akcija?

Kako je već konstatirano, Kopinič je od Mjesnog komiteta zahtijevao ljudstvo, oružje i drugi materijal za izvođenje akcije, kojom je rukovodio Malešević. Prema raspoloživim podacima, trebalo je da svi članovi Mjesnog komiteta sudjeluju u organiziranju akcije.¹⁶ Svakako, najviše su bili angažirani Rob i Češnjak, koji je inače prije rukovodio Vojnim komitetom i bio zadužen za vojna pitanja.

Prema podacima koje je pred istražnom komisijom CK KPJ iznio Antun Rob, u pripremi akcije u Zagrebu je sudjelovalo 18 ljudi. Malešević je, prema Robovim riječima, »primio sve ljude« 12. jula. Prema Robovu svjedočenju, u pripreme je bio uključen i Belinič, koji je primio ljude »tek u nedjelju«, tj. 13. jula. On je, naime, prema Robovim riječima, »otišao u okolinu za seljake i rekao da može dati 12–15 seljaka«.¹⁷ Rob također navodi da je Maleševiću izjavio da ne izvode akciju ako misle da ne mogu, na što mu je ovaj odgovorio da može, pa se Rob s tim suglasio.¹⁸

Prema zamišljenom operativnom planu, glavna koncentracija sudionika akcije trebalo je da bude nedaleko od Podsuseda. Ondje se, s Maleševićem, trebala okupiti grupa od 11 ljudi. Okupljali su se u nedjelju već od jutra. Iz svjedočenja nekih sudionika vidljivo je da je organizacija tog okupljanja donekle zatajila. Prema sjećanju Fausta Ljube, njega je Češnjak uputio da 13. jula lokalnim vlakom koji vozi u Samobor dođe na drugu stanicu poslije Podsuseda. Međutim, ondje nije našao ugovorenu vezu pa se uputio do sljedeće stanice, gdje se susreo s poznanikom Tiborom Zelinkom, članom MK SKOJ-a za Zagreb. »On me je«, navodi Faust Ljuba, »uputio do sljedeće javke koja se nalazila kod seoske crkve, kilometar dalje od pruge. Odatle sam

¹³ Isto, str. 269.

¹⁴ Isto. »Jedan od drugova«, navodi Komarica, »je dotrčao do barake gdje su bili zatvorenici, najvećim dijelom Zidovi - advokati. Vratio se razočaran, jer oni nisu pokazali da su raspoloženi poći s nama« (isto).

¹⁵ Komarica navodi da su od stražara oduzeta dva puškomitraljeza, 14 pušaka, nešto bombi i nekoliko pištolja (isto).

¹⁶ Dokument br. 30.

¹⁷ Dokument br. 25. Belinićevo sjećanje u vezi s tim usp. u bilj. 3.

¹⁸ Isto.

se s nekolicinom drugova prebacio do obližnje šumice (bili smo obučeni kao izletnici pa nismo upadali u oči seljacima). Na tome mjestu smo se zadržali do noći. Vjerojatno nas je u tom provizornom logoru bilo petnaestak¹⁹. Voda nam je bio ilegalac Branko Malešević. Od prisutnih sam poznavao samo Tibora Zelinku i Vladu Gluhaka, prijašnje poznanike iz sindikata i omladinske grupe. Tu su bila i dva bivša španjolska borca od kojih smo jednog zvali Romano. Sjećam se da je bio i neki pekarski pomoćnik koga su zvali Švabo. U toku dana Romano i još neki drugovi upoznawali su se s oružjem, a i nama su raspoređivali municiju. Malešević nas je upoznao s ciljem toga sastanka i naglasio da ćemo nakon oslobođenja zatvorenika iz Kerestince, koji nije bio daleko od nas, formirati I zagrebački partizanski odred, koji treba da operira na prostoru oko Zagreba, Samobora i Karlovca. Očekivali smo i liječnika koji je trebao biti šef saniteta odreda. Znam da je bio određen moj poznanik dr Savo Zlatić, koji nije stigao na sastanak zbog pogrešnog dogovora.«²⁰

Doista, svjedočenje Save Zlatića potvrđuje da on nije dobio preciznu »javku«. Njega je Rob obavijestio da 12. jula dođe na Svačićev trg, gdje će dobiti upute za svoj sutrašnji odlazak u akciju. Zlatić je bio sekretar Rajonskog komiteta za Crnomerec. Već prije toga Rob mu je rekao da se pripremi, jer će »kao liječnik otići u partizane«. Zlatić je »od brojnih svojih kolega i simpatizera dobio (. . .) prilično velike količine sanitetskog materijala i medicinske instrumente za malu kirurgiju«. Sto kaže Zlatić o svom sastanku s Robom na Svačičevu trgu:

»Nisam siguran da li je spominjao Kerestinec, ako je to i spomenuo, nije mi rekao nikakvih drugih pojedinosti. U subotu, 12. VII. došao sam na Svačićev trg i po direktivi sjeo na jednu od klupa. Tada je Svačićev trg bio poput velikog kruga gdje su na rubu bile smještene klupe. Na mnogim klupama vidio sam da također sjede pojedini drugovi. Rob je obilazio od jedne klupe do druge i razgovarao s drugovima. Tako je došao i do mene, i rekao mi da sutra, u nedjelju, idem u partizane i da se sprema akcija. Kao što sam već spomenuo, nisam siguran da li je spomenuo Kerestinec. Meni je dao zadatak da sa cjelokupnim sanitetskim materijalom i kirurškom opremom, koju sam već imao u ilegalnom stanu u Novomarskoj ulici u Trešnjevci, budem na prvoj željezničkoj stanici 'samoborca' prije Podsusedskog mosta, da držim u ruci 'Hrvatski narod', gdje će biti otkinuto slovo H. Dao mi je i lozinku s odgovorom koji se ne sjećam. Tu će me čekati veza i uputiti dalje . . .

. . . Moram priznati da mi se kao starom partijskom radniku nije sviđao način kako je Rob organizirao sastanak na Svačičevom trgu. Meni se je činilo da bi bilo mnogo jednostavnije da smo se mi svi već tada povezali i upoznali. Nije mi bila jasna ona šetnja Roba od klupe do klupe. Poznavajući još od ranije Roba kao čovjeka koji je, na primjer, govorio kako postoji realna mogućnost da u Zagrebu povodom 27 marta pokrenemo demonstracije sto hiljada ljudi, što je bilo sasvim nerealno, kao čovjeka koji je bio loš organizator i koji je govorio da će Crvena armija već za par mjeseci biti u Zagrebu, a

¹⁹ Zasigurno je riječ o dogovorenom broju od jedanaest članova grupe. Pitanje je samo jesu li se svi okupili, tj. dobili vezu, kao što je to bio slučaj sa Savom Zlatićem.

²⁰ Faust Ljuban, n. dj., str. 295-296.

moram priznati da sam se već na Svačićevom trgu nelagodno osjećao i da nisam bio uvjeren u dobru organizaciju našeg odlaska u partizane . . .»²¹

Zlatić je, sa svojom suprugom Lidijom, 13. jula ujutro krenuo vlakom u Podsused. Nosili su velik teret sanitetskog materijala. Uzalud su očekivali ugovorenu vezu. U Podsusedu se Zlatić susreo s Belinićem. »Upitao sam ga«, navodi Zlatić, »što da radim. Iz Markovog odgovora učinilo mi se da je nešto u organizaciji zakazalo. Na moj upit što da radim, rekao mi je da pričekam u Podsusedu i da će on doći da mi donese daljnje direktive. Tada sam ja sa svojom drugaricom opet čekao u Podsusedu negdje u blizini stanice samoborca. (. . .) Konačno, nakon dugog čekanja, već pri kraju dana dolazi Marko i poručuje mi da se vratim u Zagreb i da u Zagrebu čekam daljnje direktive.«²²

Prema navedenim podacima Fausta Ljube, grupa je u toku dana održavala »kurirske veze s drugovima iz Zagreba«, a također misli da su se one održavale »i s drugovima iz samog Kerestince«, odakle je saopćeno »da je sve u redu«. Pred noć grupa se prebacila na drugo mjesto, bliže cilju, tj. kerestinečkom logoru.²³ Prema svjedočenju Andrije Muheka, španjolskog borca, člana te grupe, »grupa je predanila na rubu Stupničke šume i poslije 23 sata krenula prema logoru, jer nije uhvatila vezu s grupom, koja je trebala donijeti oružje, a ni s vodičima«²⁴. Faust Ljuba pak navodi da su »očekivali dolazak veće grupe naoružanih seljaka. Govorilo se da će doći 40 seljaka s puškama.«²⁵

Na osnovi dosadašnjih istraživanja, može se utvrditi da su u toj Maleševičevoj grupi, uz njega, bili još ovi sudionici akcije: Faust Ljuba, Vlado Gluhak, Andrija Muhek, Tibor Zelinka, Josip Bezjak, Franjo Slović, nepoznati španjolski borac, jedan radnik iz Zagreba (Švabo). Grupi su trebali pripadati Savo i Lidija Zlatić, koji joj se nisu pridružili zbog pogrešno utvrđene veze.²⁶

Toj središnjoj grupi trebalo je da se pridruži preostala grupa sudionika akcije. Njihov je dolazak bio vrlo važan jer su oni bili znatno bolje naoružani. Dok je prva grupa imala »samo 6–7 revolvera i 2–3 bombe«²⁷, dotle je grupa

²¹ Citat iz: Marko Belinić, n. dj., 27. VI 1981. Tri točkice u citatu su Zlatićeve.

²² Isto. Drugom prigodom Zlatić se u svojim sjećanjima ovim riječima osvrnuo na neuspjelu kerestinečku akciju: »Moram priznati da mi je način na koji je tadašnji sekretar mjesne partijske organizacije u Zagrebu organizirao akciju bio već u početku u najmanju ruku čudan i nerazumljiv. Kasnije kad sam pukom slučajnošću u tom 'oslobađanju' ostao živ, saznao sam da su sve one žrtve koje su tada pale, bile u stvari krvavi danak bolesnih ambicija nekolicine ljudi. Znam koliki je bio bijes Rade Končara zbog te neuspjele akcije, a koja je izvedena mimo njega i mimo CK KP Hrvatske, i to upravo tada kad je i on, s njemu toliko svojstvenim osjećajem odgovornosti i smislom za organizaciju, pripremao spasavanje drugova zatvorenih u Kerestincu. Duboko sam uvjeren da bi Rade svoj plan uskoro uspješno ostvario. Vjerojatno je i to bio razlog što su neki smatrali da moraju iskoristiti svoju vezu s Kominternom uz pomoć zagrebačke ilegalne radio-stanice za sricanje ličnih zasluga« (Savo Zlatić, *Uz stranice partizanskog dnevnika 1941–1942. godine*, Zbornik br. 3 Historijskog arhiva u Karlovcu — Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka, Karlovac, 1971, str. 223–224).

²³ Usp. bilj. 6.

²⁴ Zvonimir Komarica, *Grobovi bez sjena*, str. 80.

²⁵ Kao u bilj. 6.

²⁶ Maleševićeva sestra daje podatak da je poslije rata saznala da je u grupi njezina brata bio i jedan njegov drug čije je prezime Zivković. On je 1942. poginuo kao borac NOB-a u Lici (Dara Malešević, n. dj.). Prema podatku Emila Ivanca, u akciji oslobođenja zatočenika iz Kerestince sudjelovao je i Vinko Megla, član MK SKOJ-a. Zagreb (Emil Ivane, *Pogibija Vinka Megle, zbornik: Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941–1945*, II Zagreb 1984, 440).

²⁷ Dokument br. 25. Slične podatke daje i Muhek (kao u bilj. 24).

koja se čekala imala, osim pištolja i bombi, i nekoliko pušaka. Ta je grupa krenula s Trešnjevke navečer oko devet sati. Prije i nije mogla krenuti upravo zato što je nosila oružje, koje je bilo skriveno u vrećama. Grupu su predvodili Ivan Culig i Kata Dumbović. Uz njih, prema raspoloživim podacima, u grupi su bili još Karlo Kovačić, Đuro Šimunović, Anton Pelin, Zoltan Brnad i Stjepan Tenjer.²⁸ Grupa je najprije stigla do Save (»Maraton«), Ođande je čamcem prebačena na drugu stranu. To je bio čamac što ga je osigurala grupa koja je imala zadaću da minira radio-stanicu, što je također bio dio operativnog plana. U svojim sjećanjima član te grupe Vladimir Novak opisuje prebacivanje grupe s Trešnjevke ovim riječima:

»Rečeno mi je da s još jednim drugom 13. srpnja dođem na Savu, te da od Trnja do Gradskog kupališta, današnji teren 'Mladosti', dovučemo veliki čamac koji će nam dati jedan seljak. Sastali smo se u Trnju rano ujutro 13. jula. Uzeli smo čamac i počeli ga vući prema Gradskom kupalištu. Bio je to tako težak čamac da nam se činilo kao da je pun kamenja. Vukli smo ga cijeli dan i na odredište stigli tek oko devet sati navečer. Tu smo čekali do deset, do deset sati i trideset minuta kad je došla grupa drugova i jedna drugarica. Bila je to, kako sam kasnije saznao, Kata Dumbović. Nosili su vreće s oružjem. Išli su na Kerestinec da oslobode logoraše. Preko mosta nisu mogli zbog straže, i zato im je bio potreban čamac što smo ga nas dvojica dovukli. Na drugu obalu prebacili smo ih u dva puta.« Drugi vozač čamca Josip Vili pridružio se grupi.²⁹

Međutim, grupa koja je došla s Trešnjevke na desnu obalu Save, po svojoj prilici u blizini Ježdovca, nije se uspjela spojiti s Maleševićevom grupom. Svakako, značajan je uzrok tome bio dosta kasni dolazak grupe. »Na cesti u blizini Kerestince«, kako navodi Komarica, »vidjeli su kamion. Zaključili su, da je kamion ustaški i da je akcija propala, a oni da su 'blokirani'. Cijeneći po udaljenosti, što su je morali prijeći, razumljivo je da su zakasnili.«³⁰

Iz raspoloživih podataka može se utvrditi da se računalo i na pridruživanje grupe komunista i simpatizera iz okolnih sela, s kojima se bio povezao Belinić. Konstatirano je da je Belinić nakon drugog sastanka s Končarom, 13. jula navečer, došao u vezu sa sekretarom Mjesnog komiteta. Rob mu je, kako navodi Belinić, rekao »da našu organizaciju ne treba, već mi je dao samo vezu za 11 sati u noći da ako možemo nešto pomognemo«. Belinić je, kako dalje navodi, otišao »na vezu u Svetu Nedelju kod crkve u zakazano vrijeme i čekao do 11,15. Međutim, veza nije došla.«³¹

²⁸ Grada za povijest NOP-a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, sv.1, str. 130; Zvonimir Komarica, *Grobovi bez sjena*, 80–81; Dara Malešević, n. dj., navodi da je u grupi sudjelovao i Josip Vili.

²⁹ Vlado Stopar - Josip Pavičić, *Na zagrebačkoj partizanskoj fronti*, str. 36. Detaljnije sjećanje o tome Vladimir Novak iznosi u svojoj knjizi *Doživljaji i putovanja do slobode*, Zagreb, 1979, str. 43. i d. Također upućujemo na Novakov napis *Preko Save sat prije ponoći*, »Vjesnik«, 27. IX 1981. U njemu Novak pobija podatak koji donosi Komarica (*Grobovi bez sjena*, str. 81) da je trešnjevačku grupu preko Save prevezao čamcem Stanko Oršić. Drugi vozač čamca Josip Vili objavio je svoja sjećanja u zborniku: *Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945*, I, Zagreb 1984, 372-373.

³⁰ Zvonimir Komarica, *Grobovi bez sjena*, str. 81.

³¹ Marko Belinić, n. dj., 26. V 1981.

U vezi s tim treba navesti i sjećanje Josipa Tucmana, sekretara Kotarskog komiteta KPH za Zagreb-Samobor:

»Za organizaciju prihvata i smještaja bili su zaduženi drugovi Marko Belinić, Karlo Mrazović i ja. Mi smo izvršili temeljite pripreme s partijskim i skojevskim organizacijama a smještaj drugova predviđen je u selima Pušća, Kupljenovo i Pljuska, gdje smo imali dobre i pouzdane baze kod naših drugova. Ta su sela bila potpuno na strani Komunističke partije, i već 1941. pripremljena za narodnooslobodilačku borbu, zahvaljujući predratnoj aktivnosti članova Partije iz tog područja, koji su bili zaposleni u Zagrebu. U tim selima zbog toga nije postojala opasnost od kompromitiranja i izdaje naših drugova komunista koje smo tu predvidjeli smjestiti.

Oružani proboj drugova iz logora Kerestinec bio je predviđen za utorak 15. srpnja 1941. Mi smo na terenu izvršili sve pripreme za njihovo prebacivanje i skrivanje po selima. Kada smo mi već izvršili sve pripreme za priхват, ja sam bio pozvan u Zagreb, u stan svoje sestre, gdje je bila stalna partijska veza za prihvat ilegalaca komunista. Tu sam se našao s drugom Robom koji je nastupio s novim direktivama, u ime Centralnog komiteta KP Hrvatske, te mi je počeo davati nove zadatke u vezi s probojem, odnosno prihvatom drugova iz logora Kerestinec. Tom razgovoru bio je prisutan i Mirko Vanić. Rob mi je tada rekao da je naredio da se drugovi moraju probiti iz logora već u nedjelju 13. srpnja, a ne u utorak 15. srpnja, kako je to ranije odlučeno, i da je u vezi s tom promjenom poslao neke drugove u logor koji su to trebali prenijeti zatočenim drugovima.

Nakon sastanka s Robom, vratio sam se na svoj teren. Na području Zagrebačke gore, kod Susedgrada, sastao sam se s drugovima Karlom Mrazovićem i Markom Belinićem i upoznao ih s najnovijom direktivom i promjenom dana proboja zatočenih drugova iz logora Kerestinec. Mi smo tada zajednički ocijenili da nešto nije u redu s tom najnovijom direktivom, odnosno promjenom dana proboja. U međuvremenu, mi nismo dobili obavijest da su drugovi u logoru Kerestinec prihvatili najavljenу promjenu dana proboja pa smo i dalje pripremali prihvat za već ranije utvrđeni utorak, 15. srpnja. I dogodilo se ono što se nije smjelo dogoditi, tj. da su drugovi iz logora Kerestinec ipak izvršili proboj u nedjelju 13. na 14. srpnja, odnosno prema najnovijoj direktivi, a mi nismo o tome bili na vrijeme obaviješteni. Zbog toga njihov prihvat nije bio pripremljen za taj dan.«³²

Da se računalo na sudjelovanje u akciji komunista i simpatizera iz pojedinih okolnih sela, potvrđuju i neka druga sjećanja. Iz njih se vidi da su pojedine grupe bile pokrenute da se uključe u akciju, ali je potpuno zatajila organizacija njihova povezivanja s Maleševićevom grupom.

U svom sjećanju na razvoj NOP-a u Brdovečkom prigorju, Nikola Laljak Grga navodi:

»U vezi s akcijom prihvaćanja drugova iz logora Kerestinec, srpnja 1941, sjećam se da je k nama došao na sastanak drug Pavao Lončar i rekao nam, da

³² Josip Tucman Crni, *Pripreme za prihvat komunista iz logora Kerestinec, Zagrebački partizanski odred*, u: *Zbornik dokumenata i sjećanja* (priredio Pero Popović), Zagreb, 1976, str. 9-10.

se sutra navečer (13. jula, op. I. J.) nađemo ispod Zaprešićkog kolodvora u blizini Save, gdje ćemo se prebaciti preko Save i da ćemo ići u akciju oslobađanja drugova koji su bili zatočeni u logoru Kerestinec. U dogovoreno vrijeme mi smo se svi sakupili na ugovorenom mjestu odakle smo se trebali čamcem prebaciti preko Save. Po nas je trebala stići veza sa druge strane Save. Čekali smo od 21 do 22 sata navečer i kako nitko odande nije došao razišli smo se kućama. Sa nama je u ovu akciju išao i drug Pavao Lončar. Drugi dan ujutro, sjećam se, dobili smo obavijest da su se drugovi sami probili iz logora Kerestinec, i da su se povukli prema Stupničkoj šumi i Rakovom potoku a neki su se ranjeni sakrivali po okolnim šumama. Mi smo dobili zadatak da drugi dan idemo tražiti te naše drugove. Mi smo pošli ali nikoga od drugova nismo pronašli.«³³

U sjećanju na rad KPJ u brdovečkom kraju Josip Sepec iznosi ove podatke:

»U ljeti 1941. partijske organizacije na ovom području dobile su zadatak da prihvate grupu drugova članova Partije koji su se trebali probiti iz ustaškog logora Kerestinec. U vezi s tim zadatkom jedna grupa članova Partije i SKOJ-a imala je sastanak kraj Januševca, na livadi Lobarovo, a druga grupa u Brdovcu, iza 'farofa' (župni dvor, op. I. J.) na sadanjem nogometnom igralištu gdje je čekala do iza ponoći na polazak za izvršenje tog zadatka. Sjećam se da je onda drug Beluhan Pavao — Skrba došao našoj grupi u Brdovec javiti da se drugovi mogu razići a radi stroge tajnosti da ne može objasniti zbog čega se odustaje od akcije.«³⁴

U sjećanju na djelovanje komunista i skojevaca na području Vrapča, Borčeca i Stenjevca, Dušan Gašparović navodi:

»U vezi s akcijom spašavanja zatočenih drugova u Kerestincu, srpnja 1941, sjećam se da mi je drug Rudo Gluhak — Brko rekao da sa nekoliko omladinaca budem spreman jer ćemo ići u jednu akciju. Tada nisam znao o čemu se radi. Tek kasnije, kada nas je Brko obavijestio da se u tu akciju ne ide, jer je sve prekasno, rekao nam je o kojoj se akciji radilo.«³⁵

Tim sjećanjima treba pribrojiti i spomenuto sjećanje Ignaca Dekanića Naceka, koji je u parku pored kerestinečkog logora uzaludno čekao do svanuća, 14. jula. »Jedini je Videković«, navodi Dekanić, »nešto znao o akciji. Samo nešto, ali ne detalje, bez kojih se nije moglo ni smjelo poći u akciju. On je pak čekao vezu iz Zagreba.«³⁶

Navedena sjećanja pokazuju da je bilo posrijedi uključivanje u akciju onih sudionika na koje se računalo po planu rukovodstva KPH i s kojima je Belinić održavao vezu preko partijskih rukovodilaca Tucmana, Videkovića i Lončara. Međutim, iz sjećanja Laljaka i Sepeca te Dekanića vidljivo je da su se neke grupe trebale uključiti u akciju 13/14. jula, tj. u plan Mjesnog komiteta. S njima se, tj. s Lončarom i Beluhanom, mogao ostvariti početni dodir, tj.

³³ Nikola Laljak Grga, *Razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u Brdovečkom prigorju*, na i. mj., str. 14–15.

³⁴ Josip Sepec, *Uticaj KPJ na narod Brdovečkog kraja*, na i. mj., str. 17.

³⁵ Dušan Gašparović Doktor, *Djelovanje skojevskih, partijskih i omladinskih organizacija u Vrapcu, Borčecu i Stenjevcu 1941. i 1942.*, na i. mj., str. 36.

³⁶ Kao u bilj. 7.

prenesena je obavijest o akciji i potrebi uključivanja u nju. Ostaje tek kao pretpostavka i za daljnja istraživanja odgovor na pitanje preko koga se trebao i mogao ostvariti taj dodir. Faust Ljuba kaže: »Pred noć smo se prebacili bliže cilju i očekivali dolazak veće grupe naoružanih seljaka. Govorilo se da će doći 40 seljaka s puškama.«³⁷

Očito je, dakle, da je organizacija zatajila u angažiranju komunista i antifašista iz okolnih sela. Kako je već istaknuto, po operativnom planu Kopiniča i Mjesnog komiteta, računalo se na njihovo sudjelovanje, ali s druge strane, spomenuta sjećanja pokazuju da se ta komponenta akcije nije konkretno utvrdila. I u spomenutom izvještaju Popovića Centralnom komitetu KPJ od 17. jula konstatira se: »Kontakt sa seljacima nije bio precizno određen, tako da nijesu ni došli.«³⁸

Tako je zadaća izvršenja napada na logor potpuno pala na grupu koju je predvodio Malešević. Grupa, međutim, nije izvršila taj zadatak. U analizi razloga toga treba imati na umu: a) malobrojnost grupe i njezino slabo naoružanje, b) gubitak vremena pri čekanju ostalih sudionika akcije, c) pad stupnja samopouzdanja zbog spoznaje da nije stigla očekivana pomoć.

Istakavši kao važnu činjenicu da je Maleševićeva grupa zakasnila da se što više približi zgradi logora, zbog očekivanja ostalih, Faust Ljuba ovim riječima opisuje taj presudni trenutak: »Pred samu ponoć, vrijeme kada je bio zakazan napad izvana i iznutra na logorsku stražu, mi smo potrčali prema dvorcu. Međutim, na udaljenosti od oko 200 metara čuli smo nekoliko hitaca iz dvorca i eksplozije bombi. Zastali smo, jer nismo znali što se dogodilo u dvorcu. Pod pretpostavkom da su stražari ranije otkrili namjeru naših drugova da pobjegnu, Malešević je s većim dijelom grupe otišao na izviđanje u pravcu dvorca, a mene, Gluhaka i pekara Švabu ostavio malo dalje od ceste da čekamo razvoj događaja. Mrtva tišina trajala je nekih petnaestak minuta. Tada se pred nama pojavio jedan stražar s puškom koji je brzo projurio cestom. Nakon toga opazili smo mnogo upaljenih kamionskih farova. Kamioni su se kretali iz pravca Zagreba prema Kerestincu. Bilo je prošlo više od pola sata, a mi nismo imali nikakvu vezu s Maleševićem, a niti smo znali što se dogodilo u dvorcu. Nakon kratkog dogovora, zaključili smo da je stvar vjerojatno propala i da zbog opasnosti dolaska jačih ustaških snaga i pretresa terena treba što prije da se sklonimo. Povukli smo se u pravcu Samobora.«³⁹

Iz raspoloživih podataka može se zaključiti da je Malešević s dijelom svoje

³⁷ Faust Ljuba, n. dj., str. 296. Usp. i sjećanje Blaža Mesarića, n. dj., str. 125-126.

³⁸ Dokument br. 19. Svojevrsan je primjer sudjelovanje u akciji trojke koju su činili Milan Muhar, Pavel Videković i nepoznati omladinac. Muhar je, kako kaže, došao 12. jula u dodir s Mrazovićem, prenočio u njegovoj »bazi« u Podsuseđu i sutradan, u nedjelju, otišao u Rakitje k Videkoviću zajedno s nepoznatim omladincom. Mrazović im je dao zadatak da organiziraju osiguranje ceste Samobor-Kerestinec, tj. da se oružjem suprotstave žandarima ako naidu, i na taj način pomognu što uspješnijem prihvaćanju zatočenika. Detaljnije o tome Muhar piše u spomenutom članku i u napisu *Trojka na osiguranju*, »Problemi - revija Banije, Korduna, Like«, br. 11-12, Zagreb, 1957, str. 63-69.

³⁹ Faust Ljuba, n. dj., str. 296.

U sjećanjima pojedinaca spominje se da su u akciji oslobođenja zatočenika iz Kerestince upotrijebljeni i kamioni, kojima bi se oni prevezli u planiranim pravcima. Tako Franjica Budak navodi kako joj je Končar 13. jula rekao da poruči zatočenicima da će ih dočekati kamionima. »Koliko će biti potrebno kamiona«, navodi ona, »Rade je znao, pošto je znao brojno stanje. Toga

grupe došao do samog logora. Prema izjavi Roba pred komisijom CK KPJ, Maleševićeva grupa je pošla »na juriš ka Kerestincu«, ali su »čuli da je neko viknuo: stoj i razbežali se«. Na osnovi toga su zaključili »da nije uspeo Kerestinec i rasporedili se za diverzije«.⁴⁰ Tako se grupa razišla. U spomenutom Popovićevu izvještaju Centralnom komitetu KPJ od 17. jula navodi se da »na ugovoreni znak kojeg su davali drugovi iz logora niko spolja nije navaljivao. Sami drugovi iznutra navalili su na stražare, teško ranili komandira straže otetim oružjem, pozatvarali ostale stražare (njih 34), naoružali se i razdijelili u tri grupe.«⁴¹

U spomenutom izvještaju Titu krajem jula Kopinič navodi da je Malešević 13. jula »otišao sa grupom ljudi (11), a 7 trebalo stići na odredište malo kasnije (međutim, posljednji su zalutali). Kako je stvar tekla dalje - ne znam. Izgleda da ni seljaci ne stigoše na vrijeme. Ali ljudi se oslobodiše, samo nisu se spojili sa grupom Tonija (Maleševića, op. I. J.) - sa kojim su trebali produžiti put. Sta se dalje dešavalo, ja ne znam.«⁴²

Iz sjećanja sudionika također izlazi da je Maleševićeva grupa odstupila pred samim logorom, zaključivši da zatočenici nisu uspjeli razoružati stražare, jer su se čuli pucnji, a oružje je posjedovala samo straža. Komarica pretpostavlja da su zatočenici »skoro u istom času izlazili iz logora sa sjeverozapadne strane, kada je veći dio Maleševićeve grupe zaobilazio logor sa jugoistočne strane«⁴³.

Kao što je već konstatirano, usporedo s akcijom oslobođenja zatočenika iz Kerestince planirana je i akcija miniranja zgrade u kojoj su se nalazile antene radio-stanice Zagreb. Taj zadatak dobila je grupa u kojoj su bili Anton Češnjak, Nikola Sakić, Vladimir Novak, Dragutin Lenard i još jedan skojevac. Uspjeli su ući u podrumske prostorije i postaviti eksploziv, ali eksplozija nije izbila jer je korda bila ovlažena.⁴⁴

Kako se vidi, zagrebačka partijska organizacija uložila je izuzetne napore u nedjelju i ponedjeljak 13—14. jula. Zbog činjenice da se gotovo stotinu komunista i antifašista oslobodilo iz logora u Kerestincu te da je uz njih u toj i drugim akcijama sudjelovalo više od dvadeset komunista najednom je stvorena izuzetna situacija u gradu i njegovoj okolini.

dana bilo ih je 92. Taj mi je broj ostao u glavi, jer je bio posljednji izvještaj. Čim bi bio doveden koji novi drug, ja sam dobivala od tate (Divka Budaka, op. I. J.) pismene podatke o njemu i njegov redni broj i to sam predavala Radi« (Franjica Budak, n. dj., str. 293). Komarica navodi Muhekovo sjećanje da je 13. jula »vidio dva kamiona na cesti za Samobor i da mu je Malešević rekao, da će tim kamionima oslobođeni drugovi iz logora biti prebačeni u Kordun i Gorski kotar« (Zvonimir Komarica, *Grobovi bez sjena*, str. 80, 82, 86).

Međutim, u suvremenim, tj. primarnim dokumentima, u prvom redu u Popovićevu izvještaju CK KPJ od 17. jula, Kopiničevu pismu Titu, Robovoj izjavi i izjavama članova Mjesnog komiteta pred istražnom komisijom CK KPJ, uopće se ne spominje mogućnost upotrebe kamiona. Na osnovi toga može se zaključiti da kamioni nisu upotrijebljeni u akciji. To je i shvatljivo, ne samo zbog objektivnih razloga, tj. realne mogućnosti da se kamioni dobave i pripreme u tako kratkom roku, nego i zato što se njihova uloga nije uklapala u zamišljeni operativni plan. No to ne znači da se u samoj zamisli akcije nije računalo i s tom mogućnošću, posebno u planu CK KPH.

⁴⁰ Dokument br. 25.

⁴¹ Dokument br. 19. U sjećanjima sudionika nema spomena o tome da je bio dogovoren znak iz logora za početak akcije.

⁴² Dokument br. 29.

⁴³ Zvonimir Komarica, *Grobovi bez sjena*, str. 86.

⁴⁴ Usp. literaturu u bilj. 29.